

**DAVLAT BUDJETI SUBSIDIYALARI USTIDAN DAVLAT MOLIVAVIY
NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI****Jumayev Otabek Akrom o'g'li****O'zbekiston Respublikasi****Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi****E-mail: otabek291997@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20771627>**

Bugungi kunda davlat budjeti mablag'lari hisobidan ajratiladigan subsidiyalar iqtisodiyot tarmoqlarini qo'llab-quvvatlash, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va ayrim xizmatlar narxining keskin oshib ketishining oldini olishda muhim moliyaviy vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, subsidiyalar katta hajmdagi budjet mablag'lari bilan bog'liq bo'lgani sababli ularning maqsadli, qonuniy va natijador sarflanishi ustidan davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish dolzarb masalaga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasining 2025-yil uchun Davlat budjeti to'g'risidagi qonunida davlat moliyasini barqaror yuritish, xarajatlarning ochiqligi va ularning natijadorligini ta'minlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda Davlat budjeti xarajatlari 388,9 trln so'm atrofida bo'lishi kutilgan, iqtisodiyot va aholiga beriladigan ayrim imtiyoz va subsidiyalar uchun esa 18,8 trln so'm miqdorida mablag' prognoz qilingan. Bu subsidiya xarajatlari umumiy budjet xarajatlarining sezilarli qismini tashkil etishini ko'rsatadi.

Subsidiyalarni moliyalashtirishda asosiy xavf mablag'larning aniq ehtiyojga emas, balki umumiy yoki yetarlicha asoslanmagan mezonlar asosida ajratilishidir. Bunday holatda subsidiyaning haqiqiy oluvchisi, kutilayotgan iqtisodiy yoki ijtimoiy samarasi hamda mablag' sarfi natijasi o'rtasidagi bog'liqlik zaiflashadi. Shuning uchun subsidiya ajratish jarayoni aniq maqsad, mezon, natija indikatori va monitoring mexanizmlariga tayanishi zarur.

Davlat moliyaviy nazorati subsidiyalar bo'yicha uch asosiy bosqichda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Birinchi bosqichda subsidiya ajratish uchun asos bo'lgan hujjatlar, hisob-kitoblar va ehtiyoj baholanadi. Ikkinchi bosqichda mablag'larning shartnoma, g'aznachilik to'lovi, elektron hisob-faktura va bank ma'lumotlari orqali maqsadli sarflanishi tekshiriladi. Uchinchi bosqichda subsidiya natijasi, ya'ni ishlab chiqarish hajmi, xizmat sifati, narx barqarorligi yoki ijtimoiy qo'llab-quvvatlash samarasi baholanadi.

Amaliyotda subsidiyalar bo'yicha moliyaviy nazoratni murakkablashtiradigan omillardan biri ma'lumotlarning turli axborot tizimlarida tarqoq yuritilishidir. Masalan, mablag' ajratish bo'yicha ma'lumotlar budjet tizimida, shartnomalar davlat xaridlari tizimida, soliq va hisob-faktura ma'lumotlari boshqa platformalarda shakllanadi. Ushbu tizimlar o'zaro to'liq integratsiya qilinmasa, nazorat organlari subsidiya harakatini boshidan oxirigacha tezkor kuzatishda qiyinchilikka duch keladi.

Prezidentning 2024-yil 10-iyuldagi PF-100-son Farmonida budjet mablag'laridan foydalanish ustidan moliyaviy nazoratni kuchaytirish, davlat xaridlari, g'aznachilik va soliq ma'lumotlarini o'zaro solishtirish hamda ma'lumotlar almashinuvini avtomatlashtirish bo'yicha muhim vazifalar belgilangan. Mazkur yondashuv subsidiyalar nazoratida ham qo'llanilishi lozim, chunki subsidiya ajratish, to'lash va undan foydalanish jarayonida elektron iz qoldiruvchi barcha ma'lumotlar yagona tahlil maydonida jamlanishi nazorat samaradorligini oshiradi.

2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasida budget xarajatlarining natijadorligini oshirish, fiskal xavflarni boshqarish va ochiq ma'lumotlar sifatini yaxshilash alohida yo'nalish sifatida ko'rsatilgan. Subsidiyalar ushbu strategiyada belgilangan tamoyillarga mos ravishda faqat sarflangan mablag' hajmi bilan emas, balki erishilgan natija va jamiyat uchun yaratilgan qiymat bilan ham baholanishi kerak.

Davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri risklarga asoslangan nazorat rejasini shakllantirishdir. Bunda nazorat tadbirlari barcha subsidiya turlariga bir xil tartibda emas, balki mablag' hajmi yuqori, oluvchilar soni ko'p, oldingi yillarda kamchiliklar aniqlangan yoki ijtimoiy ta'siri yuqori bo'lgan yo'nalishlarga ustuvor tarzda qaratiladi. Bu nazorat resurslaridan oqilona foydalanish imkonini beradi.

Quyidagi jadvalda davlat budjeti mablag'lari hisobidan ajratiladigan subsidiyalar ustidan moliyaviy nazoratni takomillashtirishda e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan asosiy yo'nalishlar keltirilgan.

1-jadval

Subsidiyalar ustidan davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish yo'nalishlari

Nazorat yo'nalishi	Tekshiriladigan jihatlar	Asosiy xavf	Kutilayotgan natija
Ajratish asoslari	Ehtiyoj, hisob-kitob va hujjatlarning asoslanganligi	Asossiz yoki ortiqcha mablag' ajratilishi	Maqsadli va adolatli subsidiya taqsimoti
Oluvchilar reyestri	Benefisiarlar, mezonlar va takroriy moliyalashtirish holatlari	Noto'g'ri yoki takroriy oluvchilar	Manzillilik va shaffoflik oshadi
Mablag' sarfi	G'aznachilik to'lovlari, shartnomalar va hisob-fakturalar	Mablag'ning boshqa maqsadga yo'naltirilishi	Moliyaviy intizom mustahkamlanadi
Natijadorlik	Ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar va indikatorlar ijrosi	Subsidiya natijasining o'lchanmasligi	Budget xarajatlari samarasi aniqlanadi
Raqamli monitoring	Axborot tizimlari integratsiyasi va avtomatik ogohlantirishlar	Ma'lumot kechikishi va yashirin xatarlar	Tezkor nazorat va oldini olish kuchayadi

Manba: amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar, ochiq budget ma'lumotlari va muallifning tahliliy yondashuvi asosida tuzilgan.

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, subsidiyalar ustidan nazorat faqat hujjatlarni tekshirish bilan cheklanmasligi kerak. Nazorat jarayoni mablag' ajratishdan boshlab yakuniy natijani baholashgacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab olgandagina subsidiya siyosatining samaradorligi oshadi.

Subsidiyalar bo'yicha nazoratda ochiq ma'lumotlarning ahamiyati katta. Ochiq budget portalida davlat budjeti daromadlari, xarajatlari va taqchilligi bo'yicha yangilanib boruvchi

ma'lumotlarning e'lon qilinishi jamoatchilik nazoratini kuchaytiradi. Biroq subsidiya oluvchilar, ajratilgan mablag'lar, shartlar va natijalar bo'yicha ma'lumotlar yanada batafsil va solishtirishga qulay shaklda taqdim etilishi lozim.

Davlat moliyaviy nazorati organlari subsidiya mablag'lari bo'yicha oldini oluvchi nazorat usullaridan keng foydalanishi kerak. Bunda shubhali operatsiyalar, me'yordan yuqori xarajatlar, bir oluvchiga bir necha manbadan mablag' ajratilishi yoki natija indikatorlarining bajarilmasligi avtomatik tarzda xavf signali sifatida belgilanadi. Bunday tizim kamchilik aniqlangandan keyin choralar ko'rishdan ko'ra, ularning oldini olish imkonini beradi.

Subsidiyalarni nazorat qilishda natijadorlik auditi alohida o'rin tutadi. Chunki subsidiya faqat huquqiy jihatdan to'g'ri rasmiylashtirilgani uchun samarali deb baholanmaydi. Mablag' ajratilishi natijasida aholiga xizmat ko'rsatish sifati yaxshilanganmi, narx barqarorligi ta'minlanganmi, ishlab chiqarish yoki bandlik ko'rsatkichlari oshganmi degan savollarga aniq javob berilishi zarur.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, subsidiya dasturlarida shaffoflik, mustaqil audit, ma'lumotlarning raqamli kuzatuv va aniq mezonlar mavjud bo'lsa, mablag'larning noto'g'ri yo'naltirilishi kamayadi. Ilmiy tadqiqotlarda ham ichki audit, moliyaviy hisobotlar shaffofligi va integratsiyalashgan moliyaviy axborot tizimlari davlat sektorida hisobdorlikni oshirishi ta'kidlanadi.

Xulosa qilib aytganda, davlat budjeti mablag'lari hisobidan ajratiladigan subsidiyalar ustidan davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish budjet mablag'larining maqsadli, shaffof va natijador sarflanishini ta'minlashning muhim shartidir. Buning uchun subsidiyalarni ajratish, moliyalashtirish, sarflash va natijasini baholash jarayonlari yagona raqamli nazorat tizimi, risklarga asoslangan yondashuv va ochiq ma'lumotlar bilan bog'lanishi lozim.

Kelgusida ushbu yo'nalishda subsidiyalar bo'yicha yagona metodologiyani ishlab chiqish, har bir subsidiya turi uchun natija indikatorlarini belgilash, ochiq ma'lumotlar sifatini oshirish va davlat moliyaviy nazorati organlari o'rtasida axborot almashinuvini kuchaytirish maqsadga muvofiq. Bu chora-tadbirlar budjet intizomini mustahkamlaydi, samarasiz xarajatlarni kamaytiradi va davlat moliyasiga bo'lgan ishonchni oshiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. – Toshkent, 2013.
2. O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 24-dekabrdagi O'RQ-1011-son Qonuni "2025-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 10-iyuldagi PF-100-son Farmoni "Budjet mablag'laridan foydalanish ustidan moliyaviy nazoratni kuchaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida".
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-apreldagi 210-son qarori "2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida".
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 29-apreldagi 279-son qarori "Davlat moliyasi sohasida xavflarni boshqarish tizimini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida".
6. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. 2025-yil uchun Budjetnoma. – Toshkent, 2024.

7. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Fuqarolar uchun budget: 2026-yil loyihasi. – Toshkent, 2025.